

*Проф. др Душан Николић
Декан Правног факултета у Новом Саду*

ПРАВНО ОБРАЗОВАЊЕ У СРБИЈИ

1. Историјат

У Србији је потреба за школованим правницима дошла до изражаја тек почетком XIX века, када је започета борба за ослобођење од вишевековне турске окупације. У време Првог српског устанка (1804-1813), изражено је опредељење да се у обновљеној држави успостави владавина права, по узору на земље централне и западне Европе. Наравно, ту идеју није било могуће реализовати без школованих законописаца, судија, адвоката и државних чиновника. На тај проблем су указивали многи српски интелектуалци из суседних земаља, а посебно Теодор Филиповић, угледни аустријски адвокат и професор Историје права на Правном факултету у Харкову, који је међу устаницима био познат под псеудонимом Божићар Грујовић. Са сличним тешкоћама суочила се и устаничка власт током Другог српског устанка (1815-1830) године. Након више неуспелих законодавних пројеката постало је јасно да законописци сем добре воље морају имати и правно образовање. Устанички кнез Милош Обреновић је зато затражио стручну помоћ од суседне Аустрије. Тако су најзначајније законе у области грађанског, кривичног и управног права написали пречански Срби, Јован Хацић, сенатор новосадског магистрата и Василије Лазаревић, градоначелник Земуна. Међутим, већ у то време започето је организовано школовање државних службеника. Српска влада је почела да шаље државне стипендисте на студије у иностранство. До краја XIX века на водећим европским универзитетима школовано је око 1.300 питомаца, међу којима су били најбројнији правници. Студенти из Србије су студи-

рали у Халеу, Лајпцигу, Јени, Хајделбергу, Минхену, Берлину, Будимпешти, Бечу, Кракову, Брну, Братислави, Паризу, Берну, Цириху, Жениви и др. Држава је стимулисала стипендисте да током студија бораве на више европских универзитета да би што више упознали западну културу, тамошње обичаје и различите правне системе.

У исто време рађено је на развоју високог школства у Србији. Године 1838. у Крагујевцу је основан Лицеј са два одељења, од којих је једно било за правне, а друго за филозофске науке. У почетку је комплетан наставнички кор био из суседне Угарске. Три године касније, ова установа је пресељена у Београд. Лицеј је 1863. године постао Велика школа, а 1905. године Универзитет у чијем саставу је био и правни факултет.

Између два светска рата у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, и потоњој Краљевини Југославији, правни факултети су постојали у Београду, Загребу, Љубљани и Суботици¹.

У Социјалистичкој Југославији број високошколских установа је знатно повећан. Почетком деведесетих година правници су се школовали на седамнаест факултета у шест југословенских република.

2. Мрежа правних факултета у Србији

У Републици Србији има пет правних факултета који су у саставу државних универзитета у Београду, Новом Саду, Крагујевцу, Нишу и Приштини². Осим тога, постоје и приватни факултети у Београду, Новом Саду и Новом Пазару.

3. Организација и режим студија

Студије права могу уписати лица која имају завршену гимназију или средњу школу. У прву годину студија уписује се ограничен број студената, у складу са просторним и кадровским могућностима факултета. Да би се очувао ниво правног образовања, на државне факултете се уписују само кандидати који положе пријемни испит са одговарајућим бројем бодова, при чему се у обзир узимају и резултати који су остварени током претходног школовања. Око 25% најбољих студената прве године студија сту-

¹ Суботички правни факултет, који је основан 1920. године, био је у саставу Универзитета у Београду.

² Привремено седиште овог факултета је у Косовској Митровици.

дира о трошку државе, док преосталих 75% плаћа школарину. Студенти који на време испуне услов за упис у наредну годину студија ослобађају се плаћања трошкова студирања.

Додипломске студије за стицање стручног звања *дипломирани правник* трају осам семестара, односно, четири године. Наставни програм је на прве две године студија исти за све студенте. Углавном се ради о уводним и фундаменталним наставним дисциплинама. На трећој и четвртој години, уз обавезне предмете, студенти бирају више опционих и факултативних предмета. Тиме се омогућује благо профилисање кадрова правне струке, у складу са личним афинитетима студената и потребама правне праксе. За полагање испита је предвиђено пет редовних испитних рокова: јунски, септембарски, октобарски, јануарско-фебруарски и априлски. Понекад, када то налажу посебне околности, факултети на захтев студентских организација организују испите и у додатним роковима. Испити се полагају усмено, а само изузетно у писаном облику. На правним факултетима у Србији не постоји дипломски рад. Међутим, студенти имају обавезу да током студија напишу одређени број семинарских радова. Након положених испита из обавезних и опционих предмета, са све четири године студија, студенти стичу звање дипломирани правник. Та диплома је предуслов за полагање правосудног испита, без којег се не може обављати посао судије и адвоката.

На појединим факултетима организоване су додипломске студије за стицање стручног звања *правник* у трајању од две, односно, три године. На тим студијским групама школују се административни кадрови за потребе државне управе, локалне самоуправе и администрације привредних предузећа. Студенти који дипломирају у тој категорији не могу полагати правосудни испит, што значи да не могу бити судије и адвокати.

Дипломирани правници могу наставити стручно усавршавање на последипломским студијама. На свим државним факултетима организују се једногодишње специјалистичке и двогодишње магистарске студије. Осим тога, могуће је стицање доктората из свих области права.

Државни правни факултети у Србији организују различите курсеве за иновацију знања у које су укључени адвокати, судије, службеници органа управе, правници из привредних предузећа и други правници практичари.

4. Укључивање у јединствени европски образовни простор

У Србији се право и правно образовање вековима развијају у духу европске правне традиције. Нормативна решења су у великој мери усклађена са стандардима који важе у земљама централне и западне Европе. Правно образовање се садржински, организационо и методолошки уклапа у оно што бисмо могли назвати европским културним наслеђем. Отуда није спорно да су правни факултети Србије део Европе не само у географском, већ и у цивилизацијском смислу.

У погледу укључивања у јединствени европски образовни простор наши факултети не заостају за високошколским установама из других европских земаља. На конференцији декана, продекана и шефова катедара свих правних факултета Србије која је одржана маја 2003. године на Правном факултету у Новом Саду, изражено је опредељење да се започне реформа правног образовања која треба да омогући постизање два основна циља. Први је да се кроз чвршће повезивање домаћих правних факултета и усаглашавање наставних планова и програма створи јединствени образовни простор у Србији, чиме би били створени услови за несметан прелазак наставника, сарадника и студената са једног факултета на други. Други, подједнако важан циљ је да се благовремено достигну стандарди утврђени болоњским процесом и да се наши факултети припреме за пуноправно учешће у образовању европских правника.

На крају наведеног скупа издато је заједничко саопштење које је касније названо *Новосадска декларација о реформи правног образовања у Србији*. Тим документом дефинисана је национална стратегија за имплементацију болоњског процеса и за постепено приступање европском систему високог школства.

5. Новосадска декларација о реформи правног образовања у Србији

ЗАЈЕДНИЧКО САОПШТЕЊЕ
ДЕКАНА, ПРОДЕКАНА И ШЕФОВА КАТЕДАРА
ПРАВНИХ ФАКУЛТЕТА СРБИЈЕ
са састанка у Новом Саду 30. и 31. маја 2003.

У циљу општег унапређења правног образовања у Републици Србији сагласили смо се да се реформа заснива на следећим принципима:

1. Основне студије за стицање звања дипломирани правник не могу бити краће од четири године
2. Треба увести трогодишње основне студије за стицање звања правник чиме ће се олакшати окончање школовања већем броју студената на правним факултетима
3. Право полагања правосудног испита треба признати само дипломираним правницима
4. На студијама права изучаваће се обавезни и изборни предмети.
5. Обавезни предмети ће чинити 70% наставне материје а изборни 30%.
6. Обавезни предмети ће бити исти на свим правним факултетима и изучаваће се на истим годинама студија.
7. Уводи се јединствен кредитни систем (*ECTS*) за све правне факултета у Србији.
8. Посебним протоколима о сарадњи утврдиће се услови за мобилност професора, асистената и студената, чиме ће се створити отворени образовни простор Србије у области правног образовања
9. Увешће се додатак дипломи (*diploma supplement*) по европским стандардима.
10. Правни факултети ће у сарадњи са другим домаћим и страним високошколским установама организовати заједничке основне и последипломске студије и издавати заједничке дипломе.
11. Правни факултети ће сарадњом са другим факултетима доприносити функционалној интеграцији својих универзитета.

12. Јачање универзитета треба вршити кроз функционалну а не кроз институционалну интеграцију.
13. У постојећим условима правни факултети морају задржати статус правног лица и своју аутономију у односу на државу и универзитет.
14. Поједине функције треба пренети са факултета на универзитет.
15. Правни факултети Србије ће реализовати заједничке научно-истраживачке и развојне пројекте.
16. Научни рад на правним факултетима ће у већој мери бити у функцији образовања.
17. Настава ће бити модернизована увођењем нових наставних средстава и метода рада.
18. Тежиште ће се померати ка раду са мањим групама студената и практичном раду.
19. Да би се обезбедило перманентно обнављање наставног кадра неопходно је задржати звање асистента на факултету.
20. Правни факултети ће координирано предлагати уписну политику.
21. Студенти и њихове организације биће укључени у реформу правног образовања.
22. Посебне радне групе разрадиће методе оцењивања рада професора, асистената, стручних служби и факултета као целине.
23. Ради ефикасније заштите интереса студената, професора, асистената и службеника формираће се Академска заједница правних факултета Србије, као облик институционалног повезивања установа које се баве правним образовањем.
24. Формираће се радна група за координацију реформе правног образовања.

6. Потреба за регионалном сарадњом и хармонизацијом правног образовања у централној и источној Европи

Бавећи се питањима реформе правног образовања у нашој земљи, детаљно смо проучили начин рада и наставне планове и програме многих страних правних факултета. Анализа је показала да у земљама централне и источне Европе постоје различити концепти правног образовања, да је неуједначена дужина студија (од три године у Италији, до пет година у Мађарској), да постоје значајне разлике у погледу броја наставних

предмета и њиховог распореда по годинама студија, у погледу броја професора и асистената, броја студената у студијским групама, доступности стручне литературе, техничке опремљености учионица и сл. Концептуалне разлике и различити нивои правног образовања отежавају регионалну сарадњу у многим областима. Пре свега, евидентно је да су те различитости препрека за стварање јединственог европског образовног простора. Осим тога, разлике негативно утичу на јачање привредних, културних и других веза међу државама у региону. Због тога сматрамо да је потребно започети процес *хармонизације правног образовања*. У том циљу треба формирати Мрежу правних факултета централне и источне Европе. У оквиру ње би се вршила размена информација о различитим питањима из домена правног образовања и координирали процеси који би допринели успостављању јединствених стандарда а тиме и бржем стварању јединственог образовног простора у Европи.

Prof. Dr Dušan Nikolić
Dean
University of Novi Sad, Faculty of Law

LEGAL EDUCATION IN SERBIA

1. History

In Serbia the need for educated lawyers did not manifest itself until the beginning of the 19th century, when the fight for liberation from a centuries long Turkish occupation was beginning. At the time of the First Serbian Uprising (1804-1813), there was an evident determination that the restored state must establish the rule of law, modeled after the countries of Central and Western Europe. Certainly, however, this idea could not be implemented without educated lawmakers, judges, attorneys and public officials. Numerous Serbian intellectuals from neighboring countries alluded to this problem, particularly Teodor Filipović, a renowned Austrian attorney and professor of Legal History at the Charkow Faculty of Law, known among the rebels by his penname, Božidar Grujović. The rebel government during the Second Serbian Uprising (1815-1830) was faced with similar difficulties. After years of unsuccessful legislative projects, it became clear that the lawmakers, besides having plenty of good will, had to have an education in law. In this regard, the rebel duke (*knez*) Miloš Obrenović requested the help of neighboring Austria. Consequently, the most important laws in the areas of civil, criminal, and administrative law were written by Vojvodina Serbs, such as: Jovan Hadžić, Senator of the Novi Sad Magistrate and Vasilije Lazarević, Mayor of the City of Zemun. However, at this time already, there existed an organized education of public officials. The Serbian government began sending officials with state sponsored scholarships to study abroad. Until the end of the 19th century, around 1,300 students, most of which were lawyers, were educated at leading European universities. Serbian students studied in Halle, Leipzig, Jena, Heidelberg, Munich, Berlin, Budapest, Vienna, Krakow, Brno, Bratislava, Paris, Bern, Zurich, Geneva, etc. The state

encouraged the scholars to stay at more than one European university during their studies in order to, as much as possible, get in touch with Western culture, as well as local customs and different legal systems.

Parallel to that, work was being done on the development of higher education in Serbia. In 1838, a lyceum with two sections was formed in Kragujevac, one of which was for legal sciences, the other for philosophical sciences. At the outset, the complete teaching staff was from neighboring Hungary. Three years later, this institution was moved to Belgrade. In 1863, the Lyceum became a faculty, while in 1905, a University, within which there was a law faculty as well.

Between the two World Wars in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, and in the subsequent Kingdom of Yugoslavia, law faculties existed in Belgrade, Zagreb, Ljubljana and Subotica³.

The number of higher education institutions was substantially increased in the socialist Yugoslavia. In the beginning of the 1990s, lawyers were educated in as many as seventeen faculties in the six republics.

2. Serbian Law Faculties Network

The Republic of Serbia has five law faculties that are part of the state universities in Belgrade, Novi Sad, Kragujevac, Niš, and Priština⁴. In addition to this, there exist private faculties in Belgrade, Novi Sad, and Novi Pazar.

3. Organization of studies

Any person with a high school diploma may enroll to study law. A limited number of students are admitted into the first year, in accordance with the available facilities and personnel. For the sake of upholding the level of legal education, state law faculties admit only those candidates which have passed the entrance exam with the required point score, while taking the results achieved in previous education into account as well. The first-year tuition costs of approximately 25 percent of the best students are covered by the state, while the remaining 75 percent pay their own fare. Students who manage to meet all the requirements for the next year of studies on time are freed from having to pay tuition costs

³ The law faculty in Subotica, established in 1920, was part of the University of Belgrade.

⁴ The temporary seat of this Faculty is in Kosovska Mitrovica.

Undergraduate studies, upon the completion of which students receive the title of *graduated lawyer*, last eight semesters, i.e. four years. For the first two years of study, the curriculum is the same for all students. During this time, the emphasis remains on introductory and basic disciplines of study. On the third and fourth year, along with a number of mandatory courses, students may select a number of elective and facultative courses. This serves as a limited profiling of personnel for legal vocations, in accordance with the personal affinities of students and the overall needs of the legal practice. There are five regular exam periods in June, September, October, January and February, and April. On certain occasions, when dictated by special circumstances and upon the request of student organizations, the faculties offer additional exam periods. Exams are taken orally, while the written form is very much an exception. There is no undergraduate thesis on undergraduate studies at Serbian law faculties. However, students are obligated to write a certain number of seminar papers during the course of their studies. After passing all exams in both mandatory and elective subjects, on all four years of study, students receive a diploma and the title of *graduated lawyer*. This diploma is a precondition for taking the bar exam without which one cannot become a judge or attorney.

Certain faculties do offer vocational legal studies whereby students earn the title of *lawyer* and which usually last from two to three years. These studies serve as education for administrative personnel necessary for the state administration, local government and the administrative services of firms. Students who complete these studies cannot take the bar exam, meaning that they are unable to become judges or attorneys.

Graduated lawyers may continue their education on the postgraduate level. All of the state law faculties offer one-year long specialist studies and two-year long masters studies. Besides this, doctoral studies are available in all areas of law.

State law faculties in Serbia organize various forms of courses with the purpose of innovating knowledge and which involve attorneys, judges, administrative officials, lawyers from commercial enterprises and other legal practitioners.

4. Entrance into the European Higher Education Area

In Serbia, law and legal education have for centuries been developed in the spirit of the European legal tradition. Normative solutions have to a great extent been adopted according to standards which exist in countries of Central

and Eastern Europe. The content, organization and methodology of legal education are in full conformity with what we can define as the European cultural tradition. Therefore, there is no debate as to whether the law faculties of Serbia are a part of Europe, not only in geographic terms, but also in a civilizational sense.

Regarding the joining of the European Higher Education Area, our faculties are not lagging behind the higher education institutions of other European countries. At the *Conference of Deans, Vice-Deans and Heads of Departments of Serbian Law Faculties* held in May 2003 at the Novi Sad Faculty of Law, an evident determination was expressed to initiate the reform of legal education, which should enable the achievement of two basic goals. Firstly, through the establishing of stronger relations between Serbian law faculties and the harmonization of curricula to create a single education area in Serbia, which would create the conditions for the unhindered mobility of professors, researchers and students. Second, and equally important, to as soon as possible attain the standards defined in the Bologna Process in order for our faculties to take full participation in the education of European lawyers.

The mentioned Conference concluded with a joint statement entitled, *The Novi Sad Declaration on the Reform of Legal Education in Serbia*. This document effectively defined the national strategy for the implementation of the Bologna Process and for the gradual accession to the European system of higher education.

5. The Novi Sad Declaration on the Reform of Legal Education in Serbia

JOINT STATEMENT OF DEANS, VICE-DEANS AND HEADS OF DEPARTEMENTS OF FACULTIES OF LAW IN SERBIA

Adopted on the meetings held on May 30 and 31, 2003

In order to improve legal education in the Republic of Serbia, we have agreed upon the following principles for the incoming reform:

1. Undergraduate studies which lead to the degree of a graduated lawyer shall last at least four years
2. We should introduce a three-year undergraduate studies which would lead to the degree of a lawyer in order to facilitate completion of studies for a number of students
3. Right to take the bar examination can be given only to graduated lawyers
4. Curriculum of law studies shall include both mandatory and optional courses
5. Mandatory courses shall cover 70% of curriculum, whereas optional courses shall participate with 30%
6. Mandatory courses shall be uniform in curricula of all faculties of law, including the year on which they are taught
7. We shall introduce a uniform European Credit Transfer System (ECTS) for all law faculties in Serbia
8. Protocols on Cooperation, which shall be signed, shall determine conditions for mobility of professors, assistants and students, so that we can have the open educational area of Serbia in all fields of legal education
9. Diploma supplement shall be introduced according to the European standards
10. Faculties of law shall organize joint degree programs for undergraduate and postgraduate studies and issue joint diplomas, in cooperation with other national and foreign university institutions

11. Faculties of law shall contribute to the functional integration of their universities by organizing cooperation with other faculties.
12. Strengthening of university should be conducted through functional and not institutional integration
13. Faculties of law should keep their autonomy and status of a legal person vis-à-vis state and universities
14. Certain functions should be delegated from faculties of law to the university level
15. Faculties of law in Serbia shall conduct joint research and development projects
16. Scientific work at the faculties of law shall mainly be oriented towards educational process
17. Education shall be modernized by new teaching methods and techniques
18. The main focus of teaching shall be the work with smaller groups of students as well as work based on practical knowledge and experience
19. In order to maintain the permanent renewal of teaching staff it is necessary to keep the position of assistantship on the level of faculties of law.
20. Faculties of law shall coordinate their proposals regarding the principles and criteria for entry to law studies
21. Students and their organizations shall be involved in the reform of legal education
22. Special working groups shall draw up methods for evaluation of professors, assistants, student services and a faculty of law as a whole
23. In order to protect efficiently interests of students, professors, assistants and administration of faculties of law, the Academic Community of Faculties of Law in Serbia shall be established, as a special form of institutional cooperation of all institutions for legal education
24. The working group for the coordination of the reform of legal education shall be established.

6. The need for regional cooperation and the harmonization of legal education in Central and Eastern Europe

While addressing issues of legal education reform in our country, we studied in detail the working methods and curricula of numerous foreign faculties. The analysis showed that the countries of Central and Eastern Europe have differing concepts of legal education, that the length of study varies from country to country (from three-year studies in Italy to five-year studies in Hungary), that there are significant discrepancies in the number of courses and their arrangement according to the year of study, the number of professors and assistants, the ratio between student and/or assistant per student, the availability of literature, classroom technical facilities, etc. The conceptual differences and varying levels of education are impeding regional cooperation in many areas. Above all, it is quite evident that these differences present an obstacle to the creation of a single European education area. Furthermore, differences may have a negative impact on the strengthening of economic, cultural and other ties, between the countries of the region. For these reasons, we consider it necessary to initiate the process of the *harmonization of legal education*. For that purpose, a Central and Eastern European Law Faculties Network should be established. This Network would serve primarily for the exchange of information in the domain of legal education and coordination of processes contributing to the attaining of uniform standards and thereby, a more rapid creation of a single European Higher Education Area.